

Az erdélyi országos czímerek története.

Az erdélyi részeknek az anyaországgal törvényeken alapuló tényleges egyesülése után a sor ide-tova az intézmények egyesítésére jő, s itt a czímerek és pecsétek iránti intézkedés azon teendők egyike lesz, melynek egyfelől nem-halasztását közgazgatási tekintetek ajánlják, másfelől közjogi kapcsolatai olyanná teszik, hogy az nem bizható ösztönre, egyéni jóakaratra és történetismeretre, hanem az alkotmánygyal összhangzó törvényt kell róla hozni.

Ez a kérdés politikai oldala; törvényhozói feladat, melynek megfejtéséhez a jelenvaló adott viszonyok helyes megítélése, de egyszersmind a történeti előzmények ismerete szükséges. Én ez utóbbihoz kívánok némileg járulni.

Az erdélyi részeknek a vezéri korszak alatt e tekintetben való állapotát merő homály fedi; csak annyi bizonyos Kézai krónikájából, hogy a magyarok zászlók alatt jöttek az új haza elfoglalására. ¹⁾ A királyság korából is a mohácsi vésznapiig csak némi töredékek vannak eddigelé felderítve. Hadi zászlói voltak már a legősibb kortól kezdve a magyaroknak, székelyeknek és szászoknak, — de nem ugyanannyi politikai egyediség concret értelmében véve e nemzeteket, a mi sokkal későbbi kor fejleménye; hanem a várrendszer idejében — az Árpád-fiági királyok alatt — a vármegyék fegyveres szabad nemessége előbb a várispán, később vármegyeispán alatt, a székely fegyveres erő a székely ispán alatt, aki gyakran vajda, al-vajda is volt, ezeken kívül a királyi várak fegyveres szolgálóból, a szász

¹⁾ Egressi ergo vexillis cum uxoribus sat.

Magistri Simonis de Keza origin. Hungaror. edit. Jos. Podhraczky 1833. 37. l.

városokból s más fogadottakból alakult királyi csapatok a királyi hadsereg főkapitánya alatt katonáskodtak; mindeniknek volt zászlója, díszlett azon valamely hazai jelvény, miből később a czimer alakult. Számos törvény van a „Corpus Juris“ lapjain és Kovachich „Vestigia Comitiorum“ című művében, számtalan adat Fejér György „Codex diplomaticus“ ában, Schwandtner és Bél „Sriptores Rerum Hungaricarum“ és „Apparatus ad Histor. Hungariae“ stb. című történeti kütfogyűjteményeiben, az iránt rendelkezők: kik, hogyan, minő zászlók alatt? voltak kötelesek harcba menni. Ország zászlója, királyi zászló, zászlós úr, zászló-tartó — történeteinkben sűrűen előforduló kifejezések — valamennyien ama tényt bizonyítók.

Ez időszakból azonban sem a magyar várispánok és vármegyék, sem a székely székek kapitányai és ispánja zászlóiról, sem a királyi zászlók alatt harczoló szászok pecsétéről, s a zászlók és pecsétek felirataról és azokon netalán volt czimerekről semmi sincs följegyezve, vagy ha van, eddigelé fölfedezve nincs. Az oklevelek nem szólnak e felől, s a királyok pénzein a pecsétgyűjteményekben az erdélyi részeket illető bármely jelvény, annyival kevesebbé czimer, nem fordul elé. Az erdélyi részek egyik legbajnokiabb, magának legtöbb önállást kivívni tudott királyi hercege V. István volt: tömérdek élő nyoma van hasznos kormányzásának, pénzei fenn vannak, de zászló, czimer, az önálló államlétnek valamely jelvénye, az ő korából sem található. Pray közöl egy pecsét-lenyomatot, melynek körirata ez: † S. DOMINI. STEPHANI. DEI. GRATIA. DVCIS. TRANS-SILVANI. Ennek közepében egy teljes fegyverzetű pánczélos és sisakos lovag van, alatta délcegg paripa, kezében hegygyel ég felé tartott hoszszu egyenes kard, a sisakon kereszt; ¹⁾ melylyik István? nem írja; az 1351-et jelelő évszám rajta — sajtóvétség; a jelkép maga a bátor V-ik Istvánt gyaníttatja. Ez sem nyújt semmi tájékozási pontot.

A szászoknak II. Endre által adott pecsétről ²⁾ sincs

¹⁾ Pray . . . Syntagma Historicum de Sigillis sat. Budae, 1805. X-ik rajztábla, 3. pecséttrajz.

²⁾ Insuper eisdem concessimus, quod unicum sigillum habeant. Urkun-

tudva: volt-e, s mi volt rajta a körirat, czimer vagy jelvény? Croatia s társországai Servia, Bozna s más országok czimere ott van a magyar királyi czimer paizsán, — az erdöntüli földé nincs. Három század czimer- és pecsétörténeti adatai, — vagy jobban mondva adathiánya, — tehát Magyarországgal organikailag egynek mutatják az erdöntüli részeket.

Az Anjou- és vegyes-házakból való királyok alatt, a mohácsi gyásznapiig, a magyarok czimerét illetőleg eddigelé két nevezetes adat ismeretes; egyik szerint, mely költ 1331-ben, Imre, csicsói várnagy és az erdöntüli részekben levő magyar nemzet egyeteme sasának vagy zászlójának hordozója ¹⁾, másik 1437-ből való szerint az erdélyi magyarok és oláhok (értve van: a nemesség) zászlótartója, Vajdaházi Nagy Pál volt. ²⁾ Ezek mutatják, hogy az erdöntüli magyarok czimere már akkor a sas volt. Gr. Kemény József — Thuróczi után — azt írja, hogy az erdélyi magyar nemzet e saját katonai czimerét Ázsiából hozta magával, ³⁾ azt a csatákban zászló gyanánt használta, de — ugymond — nem lehet tudni, mily alakban: mivel semmi nemzet iróinál lerajzolva nem találjuk. Ma a magyarok pecsétén csak félig van lerajzolva, repülésnek kiterjesztett szárnynyal, fejét a nyakszirtról hátra görbítve. Dugonics színre feketének írja a magyarok czimerét alkotó sast, s azt — Thuróczit követve — az Etele koronás saskeselyüjének — astur, karul — gyanítja ⁴⁾ sőt Pannonia czimerét is a négy folyam és koronás

denbuch zur Geschichte Siebenbürgens.) Firnhaber Deutsch 1857. 30. l.

¹⁾ Comitibus Nicolai filii Emich (Emerich) Castellani de Chicho ac Duc-toris alias aquille seu vexilli Universitatis regnicolarum hungarorum partium transsilvanarum (Erdélyi) Nemzeti Társalkodó. 1843. II-ik félv. 21. sz. 323. l.

²⁾ Paulus Magnus de Vaydahaza, vexillifer Universitatis Regnicolarum Hungarorum et Valachorum Transsilvaninae Ugyanott 324. l. Benkő.

³⁾ Ugyanott Haec quidem insignia (lásd a következő csillag után) per Hunnos sive Hungaros usque ad tempora ducis Goysao, filii ducis Toxon, gestata fuere. M. Joh. de Thurocz, Chronic. Hungar. Schwandtnernél XIII. fejez. 62. l.

⁴⁾ Dugonics András A magyaroknak uradalmaik. Pest, Pozsony, 1801. 56. l. Suis quoque bellicis pro insigniis, tum in

sasból állítja össze. ¹⁾ Azonban ezek egy ezredév után — egykorú kütfő idézése nélkül — beszélő írotól teljesen meggyőző adatokul alig elfogadhatók, ámbár azon tény, hogy a legrégebb magyar vármegye t. i. Alsó-Fejérvármegye maig czimerül a sast használja, — s a magyarok pecsétét századokon át azon vármegye főispánja őrizte, — hihetővé teszi. A székelyek napjáról és holdjáról ez időszakban sincs semmi egykoru feljegyzés. Hunyadi János erdélyi vajda 1446-ban használt holló-czimerű pecsétén ²⁾ s Drágfi Bertalan szintén erdélyi vajda 1497-ben használt czimeres pecsétén ³⁾ sőt gróf Kemény József gazdag pecsétgyűjteményi művében, ⁴⁾ 1321-től Farkas Tamás vajdán kezdve 1529-ig, vagyis Tomori István erdélyi vajdáig, tizenkét vajdai pecsétrajz közül egyen sincs országos vagy nemzeti közjelvény. Ezek, mint szintén az al-vajda, székely ispánok, saját nemzeti-czimerüket használták. Cserei Farkas — Dugonics szerint — azt írja ez időről, hogy a székelyek czimerében a paizson egy kardot tartó pánczélos kar volt, ennek közepe táján egy medve-fő és szív, a kard hegyén korona; ezt a pecsétet maga is látta és kezében fogta, kerületén e körirat volt: A három törzsű székelyek pecsége. — (Arma trium generum Scythulorum.) 1437-ben Zsigmond király megváltoztatta a székelyek czimerét, s mivel ők — ugymond — mind a török ellen, mind a parasztlótlamadásában szorgalmasan vigyáztak: ennek jeléül adatott nekik a nap és hold, melyek szintűgy vigyáznak az égen. ⁵⁾ A gr. Kemény idézett művében is van egy ily köriratu pecsétrajz: ARMATORVM TRIVM GENERVM SICVLO-RVM. E pecsét antik diszítésű paizsában egy kar, hegyével fölfelé álló kardot tart, közepe táján egy átdöfött szív. ⁶⁾ A tudós gróf ezt Háromszék ősi czimerének tartja. Az is tény, hogy

scuto, tum in vexillo, avis imaginem ad modum asturis depictam, coronam in capito gorentem gestari faciebat. Thuróczi a fentebbi helyen.

¹⁾ Lásd: Dugonics A. A Magyarok Uradalmaik sat. 30. laphoz fogott V. számú czímerajzot.

²⁾ Pray Syntagma Historicum sat. XII. tábla, 5. pecsétrajz. ³⁾ Lásd ugyanott VI. tábla 1. pecsétrajz. ⁴⁾ Erdélyi vajdák és fejedelmek pecsétai I. köt. I—IV. tábla.

⁵⁾ Dugonics András. A magyarok uradalmaik sat. 1801. 54—55. ll.

⁶⁾ Erdélyi vajdák és fejed. pecsétai, stb. I. k. XV. tábla I. pecsétrajz.

Aranyosszék czimerében benne van a nap és hold.¹⁾ A szászokat illető 1302. és 1369-ki legrégebb két pecsétnyomáson három férfi látszik állva, egy ülve, valamennyien egy koronát tartva,²⁾ körirata a leírásmódon kívül csaknem egyező avval, melyet én a Kolozsvár városi levéltárban levő, 1491-ben Szent-Lucia szűz ünnepe után negyednapon költ egy oklevelen láttam, s mely betű-híven leírva im ez: † S. CIBINIENSIS. PROVINCIE. AD RETINENDAM CORONAM. E pecsét körirata egyezik avval, melyet Bedeus József erdélyi czimerek és pecsétetek czimű idézett művében mai orthographiával írva ismertetett,³⁾ de a melyet én czélszerűbbnek itéltem az akkori írásmód hü megtartásával az általam látott oklevélről közleni. E pecsétnyomaton közből félkörű karikákból álló paizs van, benn nyílt korona alatt három, sziv-alaku, kisdud paizs; a hosszában kettőre osztott paizs jobb mezejében Magyarország czimeréből a négy folyó, bal részében a franczia hat lilium; a mellette levő paizson a jobb mezőben kiterjesztett szárnyu koronás lengyel sas; eme kettő alatt középen álló paizsban egy háromszög, mindenik végében egy-egy tengeri-tök levél, felettök nyílt korona, díszes keretben.⁴⁾ Amaz első 1302—1339. évi után még volt egy pecsété a szebeni tartománynak, melynek 1372 körül kellett készülni, mivel egy azon évben költ okmányban újnak írják; ezen az eddigi körirat megmaradván: czimerül az idézett 1491-iki pecsétnyomáson is látszó czimer lőn felvéve. Ezenkívül volt egy kisebb is, épen arra az alakra készítve, a kebli ügyekhez, az előbbihez

¹⁾ A székek kölesönözték volna mindkét korbéli czímert a nemzetnek, vagy megfordítva? Én az utóbbit hiszem,

²⁾ E koronát gr. Komény pecsétrajzai közt láthatni; az év nincs feltéve; közből nem egy de két férfi tartja, két végén ismét egy-egy, tehát négy: fűsült hosszú hajúak, részint hosszú tóga forma öltönyben, valódi germán alakok; a köriratból csak ennyi látszik: S I G I L _____
S . . PROVIM (így) C I E H D _____ M COROM
(rövidítve). Tehát ez épen olyan, miut Bedeus az 1302. és 1369. éviről írja, s az 1491-dikétől körirat és czimer különbözik. (Törvényhatóságok és testületek pecsétai. II. köt. XIX. tábla, II. pecsétrajz.)

³⁾ Die Wappen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen Ständischen Nationen dieses Landes. 1838. 4. l.

⁴⁾ A Kolozsvár városa levéltárában levő eredetiről.

hasonló betűvel irt ily köriratú : * S. * MINUS * SEPTEM SE-
DIUM * SAXONICALIUM * † 1) Mindkettőnek még a XV-ik
századból való eredetét mutatja az új góth vagy barátbetűvel
irt körirat, a hét szász széknek pedig már akkor ténynyé vált
egyesülését annak értelme. 2)

E századok adatai tanusítják a magyar és székely nemzet
területi önállását, s a szász hét széknek e téren és célfelé
meszsze előhaladását : de az erdélyi részek concret államlétét
nem. Erre sem czímer, sem pecsét, sem a királyok pénze nem
mutat.

A mohácsi vész után Magyarország két felé válván : mind-
két király Magyarország czimerét tartotta meg, Zápolya János,
ki Erdélyt bírta, hozzá csatolván nemzetségi-czimerét is, özvegye
Izabella pedig atyái részről a lengyel sást, anyja részéről a
gyermeket elnyelő majlandi koronás kígyót és a hármás koro-
názott fejű leopárdot. Izabella korában 1555-ben még egyszer
fölmerült a magyar nemzeti hadak harczi sasa. Kendy Ferencz,
Ferdinánd-párti erdélyi vajda, Nyárádtói Pókay Jakab odavaló
birtokát hűtlenség czimén elfoglaltatta, azért, hogy mint az er-
délyi magyar hadak sasának zászlótartója — Vexillifer aquillae
gentium Transsilvanarum hungaricalium — megfelelkezve
azon tisztéről, hogy a sereg előtt járjon, a törökökhöz csatlako-
zott, s a vajda sergéből egy tömeget a keresztény név rontá-
sára és gyalázatára magával sodort. 3)

Ámbár ez az ősi intézmény utósó csillámának látszik : a
sast, mint harczi zászló-jelvényt s anuak hordozóját mint zász-
lóst többé nem látjuk említetteti : hanem egy idő múlva a feje-
delmi pecséteken mint a magyar nemzet czimere jelent az meg s
kezdeti használatni, mint szintén a többi nemzetek czimerei is.
Az országnak zászlója ezután is volt, de jelvényiratát, valamint
azt is, hogy a fejedelemé vagy országé volt-e a rajta levő czi-
mer vagy jelvény? — a történelem nem ismeri.

1) Bedeus J. idézett műve, 1-ső rajztábla, 1-ső pecsétrajz, hátul a raj-
zok közt. Gr. Kemény idézett műve, II. köt. XX. tábla I. pecsétrajz.

2) Bedeus J. idézett műve, 6. l.

3) Gr. Kemény József, Erdélyi Nemzeti Társalkodó, 1833. II. félév
325—26. ll.

Nézzünk csak végig fejedelmeink czimer- és pénzfeliratain. János-Zsigmond választott király pénzein és peesétein még Magyarország és saját nemzetsége czimerét felváltva használta; Báthory István eleinte csak nemzetségi czimerét, lengyel királyllyá választatása után azonban a lengyel sást és lithváni lovagot is; Báthory Kristóf csak nemzetségi czimerét; fia Zsigmond azokhoz 1590-ben mellékelte a német császári s az erdélyországi alkotmányrészes három nemzet czimerét is. Egy ily pecsétnyomaton felül van egy nyíltkorona, alatta egy szivalakú paizsban a császári sas, alatta a Báthory czimer; jobb felől két egymás feletti mezőben az erdélyi nemzetek cimerei; fenn egy kiterjeszkedett szárnyú fél-sas, — a magyarok cimere — felette a székelyeké: a nap és hold; alól a szászoké — a hét vár, helyesebben, kastély. E korszak melyik évében s melyik fejedelem kezdette a nemzetek cimereit pénzein és cimerein ország czimeréül használni? — nem lehet meghatározni. Az intézmény itt lesz ismeretessé: de bölcsője alighanem fennebbi években van — tán az 1542-ben Tordán kötött első hármas-szövetségben. Seivert után némelyek 1538-ra teszik, de bizonyítatlanul.

Vizsgáljuk tovább a fejedelmek cimereit.

Báthory Zsigmondnak 1598-ban neje is a férje által használt cimerekkel élt; apai nagybátyja, a bibornok-fejedelem 1599-ben szintén a három nemzet czimerét használta. Az utolsó Báthory peesétein is a nemzetiek használtattak; két részre voltak osztva, a közbülső hosszúdad paizson a Báthory-czimer, ettől jobb felől a hét kastély, balról a hold, alatta a sas; a pénzekben hiányzott a székely-czimer; annak egy 1609-ki ezüstpénzén levő metszése — írja Bedeus — legtöbbit hasonlított a mostanihoz. A török pártfogás útján nem törvényesen választott fejedelem Székely Mózes, rövid uralkodása alatt saját nemzetségi-czimerével élt. Kolozsvárott veretett pénzén két egymással szemben ágaskodó oroszlán van, melyek első lábaikkal kardot tartanak, mely egy koronán megy át, a kard hegye táján két felől egy csillag és egy félhold. Bocskay fejedelem eleinte nemzetségi-czimerét használta, s királyllyá választatása után — bár azt nem fogadta el — Magyarország és Erdély egyesült czimerét. Ez egy 1605-ki pénzén, koronás paizst képez, melynek

négy mezőre osztott földre első mezejében van a kettős kereszt, a másodikban az egyfejű sas, felette a nap és hold, harmadikban a négy folyam, negyedikben a hét kastély, középsben a Boeskey czimer. Bethlen Gábor pecsétein is előbb csak a nemzeti czimer volt, később a nemzetekéi is. Az egész egy koronás paizst képez, a nemzeti czimer közből, mellette két paizst tartó oroszlán, alább jobbra a magyar sas, balra a nap és hold, legalól a hét kastély. Midőn Pozsonyban királylyá választatott, Magyarország czimerét is használni kezdte. Ez a Boeskey négy mezőre osztott czimerének utánozása volt, azon módosítással, hogy a kettős kereszt az első és harmadik mezőben van, alatta a négy folyam, — a másodikban a sas, a negyedikben a nap és hold, és a hét kastély. Özvegyéén szintén hármass paizs, legfelül a Bethlenek — legalól a fejedeleme czimerei, közből a legnagyobb osztályzatban a sas és nap, a másodikban a félhold és hét kastély. Pénzein a kis közép-paizson kívül, melyben férje nemzeti-czimere volt, hat mezőre osztott nagy paizs, s azok kettejében az ország czimere, alább saját nemzeti czimerei. A Rákócziak czimerének tartalma némi módosítással szintén e volt. Zsigmond pecsétén saját nemzeti-czimerén kívül csak a hét kastély van kimetszve, I. Rákóczi Györgyén a nemzeti czimeren kívül a három nemzet czimere, II. Rákóczi Györgyén csak a magyarok és szászoké. A Rhédey, Baresay és Kemény János pecsétein s pénzein szintén az eddigi elosztás volt : csak a középben levő nemzeti-czimerek és köriratok változtak, a szerint a mikor, melyik fejedelem uralkodott.

Már nyolczadik századát élte e földön nemzetünk : midőn az ország czimere és pecsété iránt határozottan intézkedett. Baresay Ákos fejedelem uralkodása alatt, az 1659. május 24-én Szász-Sebesben tartott országgyűlésen, csaknem a harcok zájában, az ország törvényhozása egy nevezetes közjogi intézkedést tett, melyet azon kor orthographiájával írva, szó szerént ide igtatni szükségesnek tartok.

„Láttuk Kegyelmes Urunk — mondják a 3 ik cikkben — ebből is országul nagy fogyatkozásinkat, hogy bizonyos pecsétünk nem lévén, netalám most immáron kárunkon experiallyunk annak ekkédiglen való szükséges meglételét ; hogy azért ebből is Jövendőben is nagyobb incommoditásunk ne következ-

hessék : illendőnek ítéltük a Nagyságod tettzéséből, hogy bizonyos négy pecsétek metztettessenek az Országnak négy nagyobb Rendei szerént, mellyeknek edgyike, ugymint az Erdélyi Vármegyéké állyon az Ország Praesidensénél, avagy az Erdélyi Itélő Mesternél, a másik melly Székelységé lészen, az Udvarhelyszéki Feő Kapitánynál, az harmadik melly a Szász Nátióé, Szebeni Polgár Mesternél, a negyedik pedig, melly az Erdélyhez incorporáltatott Magyar Ország részéé, állyon azon részben levő Itélő Mesternél. Ha pedig valamely időben Itélő Mester nem találna lenni a Partiumban : olyankor állyon a Bihar Vármegyei Feő Ispánynál, kik is sub fide Christiana legyenek kötelesek azoknak Conserválására, úgy, hogy semmi időben, sem senkinek parantsolattyára ki ne adgyák, hanem tsak az Országnak rendes és rendkívül való Gyülésében ; olyankor vagy ömagok vegyék elő, vagy hogy igen hiteles emberektől külgyék bé, ha ömagok semmi úton bé nem mehetnének ; és ha kik ezek közül az halál által elragadtatnak, maradékjok mentől hamarébb vagy valamely Káptalanban, vagy az Itélő Mesternek szorgalmatos gondviselése alatt bé adgyák, Testimoniálist vevén rólla ; egyébaránt azoktól kívánnjuk elé.“

„A Petsétek pedig illyenek légyenek : Az Erdélyi Vármegyéknek a petsétre metztett insigniájok légyen egy fél Sas, körülvaló írása : *Sigillum Comitatum Transylvaniae*; a Székelységnek légyen egy fél Hold és nap, körülvaló írása : *Sigillum Nationis Siculicae*; a Szászságé légyen hét Koltos Város, körül való írása : *Sigillum Nationis Saxonicae*, a Magyar Ország Erdélyhez incorporáltatott részéé légyen négy folyó víz, s a kettős kereszt, körül való írása : *Sigillum Partium Hungariae Transylvaniae annexarum*.“

„Ehez azt is hozzá adván, ha valaha valamely időben (kit Isten eltávoztasson) Magyar Ország részei Erdélytől ha tsak ideig is el találúnak szakadni, a mint immár szomorú példánkra egynéhányszor meg is lött : in tali Casu az Erdélyi három nemzetből álló Státusok egész Corpust Constituálván, az három petséttel nomine totius Regni petsételhessenek, és azok felett mindenfelé expediálhassanak, szintén úgy, mint a mikor Magyar Ország részei véle egy Corpus voltak. Ez petsétek nélkül,

avagy ezek között csak valamelyik nélkül is, excepto Casu praemisso, ha valamely expeditiók nomine Regni kelnének, erőtelenek és hit nélkül valók légyenek.“¹⁾

A pecsétek megkészültek, kivéve a magyarországi részeket illető, mert ez nem tudható okból elmaradt; ily pecsétű oklevelet a történetírás nem ismer. Azonban a bekövetkezett háborus időkben csakhamar elveszvé, 1661-ben már, a magyarokén kívül — a mi megmaradt, — a szebeni polgármester Apafi fejedelem rendeletéből ismét újakat csináltatott helyettök.²⁾ A pecsétek címerrajza s körirata ma is ugyanazok. Bedeus József említett művében idézi s az 1692-ki nemzeti egyezmény-leveleken — accordák — levő pecsétnyomatok után rajzban is adja a magyar vármegyék, székely és szász nemzet pecséteit s azok köriratát. E közlésre nézve az olvasót ama könyvecskére, s gr. Kemény pecsétgyűjteményi művére utalom. Azonban közlöm egy 1666. február 24-én, tehát a pecsétek megújítása után öt évvel, Kolozsvár megnevesítése iránt a fogarasi országgyűlésen költ s mindhárom nemzet pecsétével megerősített oklevélről azok kör- és címerleirátát. A magyarok pecsétén a címer: sas, a körirat: * SIGILVM * COMITATVVM * TRANSILVANIE; a székelyekén a címer: a hold balról, a nap jobbról, a körirat: SIGIL. NATIONIS SICVLICAE LO ERDELI ORSZAGAE HA *; a szászokén a címer: hét kastély, a körirat: SIGIL. NATIONIS * SAXONICAE * ROM NEMZETBOL AL *³⁾ E pecsétek az írás és metszés teljes hűségével így látszanak egy az erdélyi három nemzet ellen támasztott követelés tárgyában április 5-én 1703. kiállított eredeti oklevelen.⁴⁾ Az 1661-ben készült s 1666, 1692. és 1703. évről általam idézett pecsétek, azok címerei és köriratai teljesen ugyanazok; nagy-

¹⁾ Az erdélyi kir. főkörmányszék levéltárában levő: „Articuli Diaetales“ sat. című törvény-gyűjtemény III-ik köt. (1649—1690) 214—215 ll.

²⁾ Bedeus idézett műve 33. l. Gróf Kemény József ily című — az erdélyi múzeumban levő — kézirati művében: „Az erdélyi törvényhatóságok és egyesületek (szabatosabban: testületek) pecsétei,“ II. köt. I. tábla, I. pecsét, (a magyar vármegyéké), XIV. tábla I. pecsétnyomat (székelyké), XX. tábla, II. pecsétnyomat, (szászoké).³⁾ Kolozsvár városa levéltárában levő eredetiből. Fasc. N. nro 7. ⁴⁾ Megvan eredetileg az erdélyi orsz. levéltárban.

ságra és alakra egyezők egymással és 1848-ig az országos irományokat hitelesítő három nemzeti pecsétnyomásokkal. A magyar nemzeté a kir. főkormányshék levéltárában van őrizet alatt: egy szélességre másfél hüvelyk átmérőjű, fokosságra másfél vonal vastag, tiszta ezüst-lap, fogantyú nélkül, a fennebbivel teljesen egyező. Mikorról való, meghatározni nem lehet; mert ha áll az idézett törvényezikk azon tétele, hogy nemzeti pecsétek azelőtt nem voltak: miért nincs az egyidejűleg készült három pecsét közül épen a magyarokén magyar körirat? s miért van ezen a latin AE egyszerű E-vel írva, a székely és szász nemzetekén ellenben úgy, a mint helyesen kell írni? A metsző tudatlanságára nem hárítható e hiba: a ki kettőnél jól írta le ugyanazon magánhangzót, a harmadiknál is aligba hibázott; hibetöbb, hogy e pecsét korábban — a XV-ik században — készült, a mikor még az AE-t többnyire E-vel volt szokás írni.

Végezzük be a nemzeti fejedelmek pecsétei s pénzei czímer-ismertetését. I. Apafi a czímernek berendezésében II. Rákóczi György példáját követte: nemzetségi-czímeréhez az országéit kapcsolván, a berendezést illetőleg azon különbséggel, hogy a paizst nem hosszában, hanem harántosan osztotta két mezőre; a felsőben volt a nap és hold, némelyiken egy csillag is, az alsóban a sas és a hét kastély egymás mellett; némely pecsétein és pénzein a korona alatt, két, egymás mellett meggömbülve fekvő paizs van, melyek egyikében a nap és a sas, másikában egy csillag és a hold, alattok a hét kastély van, közből a fejedelem nemzetségi-czímere. Egyetlen pénzén áll — mint Rákóczi Zsigmondnál — a sason kívül csak a hét kastély. II. Apafi a fejedelemségnek csak czímét viselte egy ideig, címerét nem, sem pénzt nem veretett.

Honnét vették fel Székely Mózes és I. Apafi az ország czímerébe a csillagot? Okát nem tudom.

Honnan a székelyek a napot és holdat? világos adat rá szintén nincs. Fennebb elé volt adva Cserei nézete: de ez csak a czímer-feltevés indokát és tényét tárgyazza; honnan s miként keletkezéséről hallgat. Erre Dugonicsnál láttunk némi újmutatást, a ki a hajdan Moldovában és Havas-alföldén lakott kúnok czímerének írja a koronás és ágaskodó oroszánt, a fo-

gyó holdat és egy csillagot. ¹⁾ Vajjon Báthory Zsigmond, ki e hajdan kún- most oláh-földet fegyverrel hódította meg, és Székely Mózes — ki tisztán székely vérből való volt : nem a kún-vér vegyülékű székelyek évezred előtt azon földön lakásáról vették a székely ezimer e részét, a fogyó holdat újulóvá, a csillagot nappá alakítva át ? E véleményt támogatni látszik az, hogy Havasalfölde címere már 1635-ben Bassaraba Máté vajda alatt csak csillag volt, nem egyszermind hold is ; más fejedelmek alatt szájában gyűrűt vagy keresztet tartó holló, s egymással egy ciprusfa mellett szembenéző hosszú bőrbundába öltözött két férfi. ²⁾

Erdélynek a magyar korona oltalma s az ausztriai ház uralkodása alá jutása, az erdélyi nemzetek országos és nemzeti életére s alkotmányos közállapotaira nézve átalakító befolyással volt. Az állam-szervezet legkisebb erecskéjéig minden megérezte a hatalom változást ; kivételt a nemzetek és ország címerei sem képeztek. I. Leopold erdélyi pénzeire azonnal a német császári kétfejű sást metszette, egy 1693-ki pénzén a sas mellett csak a hét kastély van ; egy 1695-kin egész Erdély címere, hosszában két mezőre osztva.

Igy maradt ez akkor is, midőn már ő erdélyi fejedelemmé lett, sőt utódi alatt is, azon különbséggel, hogy az ország címerpaizsa egy keresztvonal által két egyenlő nagyságu mezőre osztatott, s a felsőbe a nap, hold és a sas, az alsóba a hét kastély tétetett. ³⁾ A kormányzó Bánffy György előtt 1691-ben tartott erdélyi országgyűlés is meghatározta, hogy négy pecsét készíttessék : egy a kormányzó, más a korlátnok, a harmadik és negyedik a két ítélő-mester számára ; de ezek feliratáról végzés nem költ. Leopold király nemsokára három császári pecsét készítését rendelte el, melyek közül egy nagyobb és egy kisebb álljon az udvarnál levő korlátnoknál vagy al-korlátnoknál, a másik kisebb az országban benmaradó fennebbi főtisztviselők egyikénél, a melylyel minden közkiadványok megpe-

¹⁾ Dugonics idézett műve 20—21 lapja között levő IV. szám. ²⁾ Bedeus Atlasz, VIII. tábláján. Gr. Kemény: Erdélyi vajdák és fejedelmek pecsétei I. köt. XXXIV. táblája, III-ik pecsétnyomata. Ritter, Stemmatalogia Armorum Illyricorum stb. Viennae, 1701. 34. l.

³⁾ Bedeus idézett műve 32. l.

cséltessenek, mégpedig a nagyobbikkal a közjogi dolgok és kegyelmi tények, a kisebbel a kormányzéseknek udvarhoz tett jelentései, úgy a magán- és jogi ügyekben költ határozatok és ítéletek. A kormányzések előterjesztése következtében 1696-ban az ítélő-mesterek részére is ily pecsétek készíttetek. Ezekre a császári korona, s egy tojásdad alakú mellpaizon fejedelmi süveg alatt Erdély czimere vésetett; a paizs keresztül vonással két egyenlő nagyságú mezőre volt osztva, melyek közül a felső a félig látszó sást, az alsó a napot és holdat s két sorban a hét kastélyt mutatta. Középen volt egy szivalakú kised paizs, az osztrák koronával. E pecsét maradt meg I. József alatt is. Utána anyja Eleonora császárné új pecsétet küldött az erdélyi kormányzéseknek, melyen a kétfejű sas négy fő és több kisebb mezőre osztott paizst foglalt magában, az erdélyi czimer azonban azon egy szivalakú fejedelmi koronával fedett kised paizsban volt, mely a köriratot tartalmazó legszélső karikát szakítja. A nemzeti czimerek abban az előbbivel egyezőleg vannak elhelyezve. 1707-ről megemlítendő II. Rákóczi Ferencz két pecsété, melyek egyike I. Rákóczi György fennebb ismertetett első, másika ugyanannak az erdélyi nemzetek pecsétczimereit egyesítő másik pecsété mintájára volt készítve. ¹⁾

1712-ben ismét új pecsété lett Erdélynek, egyebekben hasonló a két előbbi császáréhoz, különböző abban, hogy míg amazoknál Erdély nem volt említve: itt a magyar királyi pecséten annak czimeit közt az erdélyi fejedelemség is említettik. ²⁾ Mind a három császár pecsétén a sas fejénél a pénzverés éve is ki van téve.

A Mária-Therézia királyné által az erdélyi kormányzéseknek adott pecsét egy zárt királyi koronával fedett nagy paizsban az örökös tartományok czimerét foglalja magában; a középen egymás mellett levő két kisebb koronás paizsban Ausztria és Erdély czimerei. Itt már Erdély Magyarországtól egészen elválasztva, Ausztriához hajlíttatni látszik. Ez utolsóban a magyar

¹⁾ Gróf Kemény J. idézett pecsétgyűjteményi műve I. köt. XXXI. táblája. I. s II. pecsétnyomásai.

²⁾ Bedeus idézett műve 34—35.

sas feje mellett a felső mezőben viszont a nap és hold van, az alsóban két sorral a hét kastély — feljül négy, alól három.

Lényeges változás történt Erdély czímerében 1765-ben, midőn Mária-Terézia királynő az országot a törvényhozási út kikertülésével, fejedelmi hatalomszó által nagyfejedelemségre emelé. E változás abban állott, hogy a nagy czímerpaizs az eddigi nagy korona helyett két kisdud királyi koronával lön befedve, az erdélyi czímer felett álló fejedelmi süveg koronával vétetett körül, végre a „székely nemzetgrófja“ (szabatosabban: ispánja) czím, a királyi címek közé felvétetett. E czímer most volt legelsőben — jegyzi meg Bedeus — az 1765. nov. 2-kán költ diplomában a heraldica szabályai szerint rajzolva és kiszinezve. A címert fedő fejedelmi-süveg koronával van körülvéve, ott van a birodalmi alma; a címert egy veres vonal két egyenlő részre osztja: a felső rész kék mezejében van az arany-nap, az ezüstszinű növekedő hold, az alatt a napba néző, félig kirajzolt fekete sas; az alsó fél aranymezejében két sorban hét veresen színezett vár, mégpedig a felső sorban négy, az alsóban három.

II. József alkotmányonkívüli uralkodása s az osztrák császárság megalkotása Erdély czímereiben változást nem idézett elő. — Az 1848-diki évi alkotmány-reformok gyakorlati keresztülvitelére nem volt idő. Az 1847—48-diki magyarországi VII. és erdélyi I. törvényczikkek Erdélynek az anyaországgal egyesítését kimondták: de az intézmények és így az ország realis egyesülése nem történt meg; a magyarországi XXI. t. cikknek azon rendelete, mely Magyarország színévé a magyar nemzeti három színt tette, s az ország czímerét ősi jogaiba visszaállította, életet nyert annyiban, hogy azt hadseregnél, zászlókon, hatóságoknál a pecséteken és címereken, sőt a magán-életben is használták: de e tárgyat az unióra való tekintettel szabályozó törvény vagy rendelet nem hozott; maguk a törvények czímlapján és a vert pénzekben is egyedül Magyarország czímere állott. Helyesen, ha az egyesülés teljes beolvasztás volt, nem helyesen, legalább nem szabatosan, ha az egyesülés történeti alapon volt végrehajtandó. E határozatlanság következtében a közhatóságok és kereskedelmi világ czímertábláin az anyaországi és erdélyi címerek egyesítése a legtarkábban tünt fel; compositio és rajzok heraldicai és festészeti tekintetben gyakran legközönségebbek,

történeti szempontból nézve hitelesség nélküliek, s a Báthoryak és Bethlen Gábor századaénál mindkét tekintetben hátrább állók voltak.

1861-ben s legújabbán 1867-ben is újból sok czímer és pecsét készült az erdélyi részekben; a minta a Mária-Terézia királynő által adott diplomáról van véve, de annak rajzi szabatsága, s színezési szépségei nélkül. A magára, külön álló czímer is rossz másolása a nem rút eredetinek, s az egybealkotás, a két czímer egyesítési gondolata és kivitele legtöbbszörre nagyon silány. Czimerrajzoláshoz történethű minta, diplomaticai s heraldicai ismeret kell. A czímer az ország közjogi jelvénye. Ezt kon-tárookra bízni nem lehet.

Ennyit az erdélyi országos czímerekről történelmi és heraldicai tekintetben. A ki bővebb felvilágosítást óhajt, múzeumunk éremgyűjteményeiben feltalálja; a kik czímereket rajzban óhajtanak látni, Dugonics idézett műve 50—51-dik lapjai mellékletére utasítom, hol azokat egy kisebb egyszerű, és egy nagyobb diszes rajzban látandják; a kisebbikben a paizs két részre van osztva, felső részében a sas, az alsóban feljül a nap és hold, alól a hét kastély; a nagyobbikon a paizst bársony-palást forma takarófödi, feljül rajta korona, közepében az aranyalma, s felette egyszerű kereszt; a paizs mezeje három részre oszlik, jobbról a sas, balról a nap és megújuló hold, s közepét egy külön paizsban a szászok hét kastélya foglalja el, legfeljül egy, alább két-sorban három-három kastély. Láthatók e czimerrajzok továbbá a Bedeus József többször idézett művéhez mellékelt táblákon különféle alakokban, mint szintén ugyanazon író egy más művében, *) melynek rajza a Dugonics-féle kisebb szerint készült, gr. Kemény J. idézett pecsétgyűjteményi műve I. köt. 5. 8. 9. 10. 13. 14. 15. tábláin számos igen szép rajzban; végre azon diplomában, melynélfogva Mária-Terézia királynő Erdélynek nagyfejedelemségi czímet adott s a melynek szövegében az országos nemzeti czímerek színezett rajzban láthatók.

*) Historisch-Genaeologisch I. Geographisches Atlas sat. Hermannstadt, 1844. Achte Karte, Magyarország és Erdély 1800. évbéli állapota szerint készült földabrosza mellett.

E címér tartalma im ez : egy négyszegletű paizs féltüvelyknyi széles aranyozott szalaggal be van szegve ; a paizs felső része közepén gazdagon aranyozott, négy részre osztott kerek paizsban Magyar- és Csehország címere, mégpedig a jobbfelüli első és avval szemben levő első mezőben a négy folyam és ketős kereszt, a balfelüli és avval szemben levő mezőben az ágaszkodó koronás oroszlán ; a paizst mindkét felől aranyozott díszítvények veszik körül, — s kárpit formára dús aranybojtok csüngnek alá. A négyszögletű nagy paizs mezeje világos égszínkék ; e mezőben az igazság és jutalmazás istennői egyik kezükben aranyfodrozatú paizst tartuak, másikkban pallost és a bőség jelvényeit ; a paizs mezeje egy veres szalaggal két részre van osztva, a felső rész színe sötét-kék, közbül van a magyarok címere : a nap felé fordult fekete sas (vagy Etele karulja), jobbról fenn az aranyszínre festett nap, balról a székelyek címere, a fogyó hold (ez a metsző tévedése ; az eddigi címerek és történeti adatok szerint a székelyek címere a megújuló hold), ezüstszínre festve ; az aranyszínre festett alsó részben áll két sorban a hét bástya, feljül négy, alól három. A paizs felett vékony aranysújtással átszeldelt fejedelmi veres-bársonyüstveg, övezve aranykoronától, melyet részint aranysugarak, részint bogláralku virágok díszítenek ; a süveg alsó részét köröskörül bogláros szegély takarja, felső részét több helyen bogláros aranyszalag öleli át, tetején aranyalma s rajta aranykereszt. *)

E történelmi rajznak gyakorlati hasznát venni a festők, pecsétmetszők, publicisták és törvényhozók dolga ; ez az ő munkakörükbe vág. Annyit azonban mint óhajást kifejezni szükségesnek látok, hogy midőn Magyarország és Erdély intézményei egygyeolvasztatván, az unió gyakorlatban is létesül, s a két ország egy politikai államtestté alakul át : a címerek egyesítését, s a közpecsétek és országszínek jövő alkalmazását törvénnyel kellend meghatározni, s a törvénykiadásoknál a címlapon azt tényleg használatba venni, a mit a hatóságok, festők és metszők azután mintául vehessenek, hogy a címerekben való történet és közjogellenes, olykor sphragisticai és heraldikai tekintetben

*) Az eredeti diploma látható az erd. kir. főkörmányszék levéltárában a Cista Diplomatica című nagybecsű gyűjteményben. B—27 jegy alatt.

botrányosságig menő tarkaság kikerültessék. Ha az unió organikai és reális egységet fejezend ki : akkor a Bethlen Gábor fennebb idézett gyönyörű beosztású és rajzú pecsége czélszerűen lenne használható ; ha autonomicus egyesülést : akkor egy nagy paizsba Magyarország, Erdély és a társországok czímerei pedig különálló kisebb czimerpaizsokban lennének egyesítendőek.

Azonban ez a politikusok és a jövő dolga.

JAKAB ELEK.
